

УДК 343.121:343.137.9

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.4.22>

УЧАСТЬ ЗАХИСНИКА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЩОДО ОКРЕМОЇ КАТЕГОРІЇ ВИБОРНИХ ОСІБ: ДОСВІД КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Григорук Володимир Олександрович,
аспірант кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

Наукова стаття присвячена дослідженню участі захисника під час досудового розслідування щодо окремої категорії виборних осіб, зважаючи на досвід країн Європейського Союзу. У ній розкриваються питання участі адвоката як захисника в кримінальному провадженні під час досудового розслідування щодо окремої категорії виборних осіб у таких країнах Європейського Союзу: Австрійська Республіка, Італійська Республіка, Королівство Бельгія, Литовська Республіка, Республіка Ірландія, Угорщина, Федеративна Республіка Німеччина.

Мета статті полягала у висвітленні досвіду окремих країн Європейського Союзу щодо участі захисника під час досудового розслідування щодо окремої категорії виборних осіб задля можливості визначення доцільності його подальшого запозичення для України.

Детально було розглянуто ряд правових актів, які регулюють питання участі захисника під час розслідування кримінальних правопорушень та юридичне становище окремих категорій виборних осіб у таких країнах: Італійська Республіка, Литовська Республіка, Федеративна Республіка Німеччина.

У роботі наголошено на позбавленні 1 січня 2020 року імунітету народних депутатів України, який виявлявся в тому, що вони не могли бути без згоди Верховної Ради України притягнені до кримінальної відповідальності, затримані чи заарештовані. Окрема увага звернена на депутатський індемнітет, який діє в Україні.

Завдяки дослідженню зарубіжного досвіду країн Європейського Союзу представилось можливим запропонувати з передбаченням у правові акти України наступні пропозиції: заборонити затримувати народного депутата України в залі засідань Верховної Ради України чи іншому визначеному законодавством місці, а також викликати його для проведення процесуальних дій у запланований час сесій; за дорученням адвоката-захисника надати право його помічнику ознайомлюватися з матеріалами кримінального провадження в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством України.

Ключові слова: адвокат, кримінальне провадження, парламент, народний депутат України, депутатський імунітет.

Hryhoruk Volodymyr. Defence counsel's engagement in pre-trial investigation for the specific category of elected officials: EU states' expertise

This paper presents the study of defence counsel's participation in pre-trial investigation for the specific category of elected officials persons based on the EU states' experience. It outlines the aspects of lawyer's participation as a defence counsel in criminal proceedings during a pre-trial investigation for a specific category of elected officials in such member states of the European Union as the Republic of Austria, the Republic of Italy, the Kingdom of Belgium, the Republic of Lithuania, the Republic of Ireland, Hungary, the Federal Republic of Germany.

The aim of the article is to highlight the experience of selected EU states regarding the participation of a defence counsel in a pre-trial investigation for a specific category of elected officials in order to determine the feasibility of its further integration in domestic practices.

A set of foreign legislative acts regulating the participation of a defence counsel in the criminal offenses investigation and the legal status of specific elected officials' categories in the following countries had been analyzed: the Republic of Italy, the Republic of Lithuania, the Federal Republic of Germany.

This paper emphasizes the cancellation of Ukrainian MPS' immunity on January 1st, 2020: there was no legal ground to prosecute, detain or arrest them without the consent given by the Verkhovna Rada of Ukraine before that decision. Particular attention is paid to the MPs' indemnity which is valid in Ukraine.

Analysis of the EU states' experience made it possible to formulate on amending the domestic legislation: to prohibit the detention of Ukrainian MPs in the session hall of the Verkhovna Rada of Ukraine or another location envisaged by the law, as well as to summon them for conduct of procedural actions during the scheduled session time; as reference by defence counsel, grant the right to one's assistant to familiarize with the criminal proceeding materials in the manner prescribed by the criminal procedure laws of Ukraine.

Key words: lawyer, criminal proceeding, parliament, Ukrainian MP, official's immunity.

Дослідження участі адвоката як захисника в кримінальному провадженні є завжди актуальною темою, адже наявність його правових гарантій та ефективних практичних механізмів реалізації своїх повноважень є одним із показників визначення індексу верховенства права в країні. Підсилює цю актуальність ще й дослідження участі захисника під час досудового розслідування щодо окремої категорії виборних осіб, які працюють в інтересах країни та мають певні гарантії в суспільстві у зв'язку з проведенням такої відповідальної діяльності.

На сьогодні країни Європейського Союзу (ЄС) є взірцем в окремих питаннях для інших країн світу, у тому числі і для України, не винятком є правові гарантії участі захисника під час досудового розслідування щодо окремої категорії виборних осіб, а також розроблені механізми, які забезпечують ефективність у реалізації ними своїх повноважень. Зважаючи на це, звернемо увагу на зарубіжний досвід окремих країн ЄС під час дослідження визначеної тематики.

Мета роботи – висвітлити досвід окремих країн ЄС щодо участі захисника під час досудового розслідування щодо окремої категорії виборних осіб задля можливості визначення доцільності його подальшого запозичення для України. Завдання дослідження: з'ясувати роль захисника в кримінальному провадженні в окремих країнах ЄС; визначити правове становище окремої категорії виборних осіб у певних країнах ЄС.

Кожна країна має свої особливості як у правовому регулюванні, так і в практичній діяльності участі захисника під час досудового розслідування щодо окремої категорії виборних осіб. Зважаючи на це, розглянемо досвід таких країн ЄС, як:

Австрійська Республіка, Італійська Республіка (Італія), Королівство Бельгія, Литовська Республіка (Литва), Республіка Ірландія, Угорщина, Федеративна Республіка Німеччина (ФРН).

Розпочнемо з досвіду Литви. Профільним законом, який регулює діяльність адвоката в Литві, є закон «Про адвокатуру» від 18 березня 2004 року. У ч. 1 ст. 2 цього правового акта передбачено, що юридичні послуги, які надаються адвокатами, – це правові консультації (із питань права), підготовка документів, що мають юридичне значення, представництво з питань права, захист та представництво в справах, коли ці дії здійснюються за винагороду, за винятком надання юридичних послуг безоплатно, тобто надання юридичної допомоги. Своєю чергою ст. 5 вказаного закону закріплює наступні основні принципи діяльності адвокатів: свобода діяльності та незалежність адвоката; демократизм, колегіальність і чесна конкуренція між адвокатами; законність діяльності адвокатів; нерозголошення таємниці клієнта; лояльність до клієнта та уникнення конфлікту інтересів; бездоганна поведінка [1].

Діяльність адвоката як захисника передбачена в Кримінально-процесуальному кодексі (КПК) Литви від 14 березня 2002 року. Зокрема в ч. 1 ст. 10 КПК Литви засвідчено, що підозрюваний, обвинувачений і засуджений мають право на захист, і воно гарантується їм негайно з моменту затримання чи першого допиту. Також у ч. 8 ст. 44 КПК Литви передбачено, що кожен підозрюваний, обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення може захищати себе через обраного захисника, а за відсутності в нього коштів для оплати захисника – отримати безоплатну правову допомогу в установ-

леному законом порядку. Забороняється контролювати спілкування підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого та їх захисників – побачення, листування, телефонні розмови чи інші форми спілкування [2].

Окрім цього, ст. 17 КПК Литви визначає, що захисником є особа, яка надає в установленому законом порядку правову допомогу підозрюваному, обвинуваченому, засудженому, виправданому, захищає їхні права та законні інтереси. Цікавим видається той факт, що на законодавчому рівні передбачено, що захисником може бути не лише адвокат, а на умовах, передбачених законом, і помічник адвоката. У ч. 2 ст. 47 КПК Литви закріплено, що захисником може бути помічник адвоката, якщо проти цього не заперечує підсудний (підозрюваний, обвинувачений). Водночас помічник адвоката не може бути захисником у суді, який розглядає справу про тяжкий або особливо тяжкий злочин [2].

Зважаючи на законодавство України, вітчизняний помічник адвоката уповноважений виконувати доручення адвоката з деяких питань (готувати проекти запитів, листів, позовних заяв, інших матеріалів, пов'язаних із розглядом конкретної справи, інших процесуальних документів, які використовуються адвокатом, отримувати відповіді на адвокатські запити, робити витяги з матеріалів адвокатського дос'є, копії та витяги з документів, наданих у розпорядження адвоката клієнтом тощо) [3]. Проте, у нього немає таких широких повноважень, як у помічника адвоката-захисника Литви.

Зважаючи на досвід Литви та практичні реалії, повноваження помічника адвоката, як захисника в Україні, слід розширити, але лише в частині відкриття матеріалів кримінального провадження стороні захисту. Практичний досвід свідчить, що трапляються випадки, коли матеріалів кримінального провадження чимало, і адвокат у більшості випадків здійснює їх копіювання, а вже потім детально вивчає за своїм робочим місцем, а не в кабінеті уповноваженої особи (слідчого, дізнавача, прокурора тощо). Тому слід дозволити захиснику надавати доручення помічникові адвоката-захисника ознайомлюватися з матеріалами кримінального прова-

дження в порядку ст. 221 «Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення» та ст. 290 «Відкриття матеріалів іншій стороні» КПК України.

Інші права та обов'язки, які стосуються захисника в кримінальному провадженні Литви, передбачені в розділі 2 КПК Литви.

Що ж до членів Сейму Литви (за законодавством України – народні депутати України Верховної Ради України), то в КПК Литви не передбачено спеціальної норми, яка б регламентувала порядок проведення досудового розслідування щодо них та будь-які інші привілеї в здійсненні їхнього захисту захисником.

У ст. 62 Конституції Литви визначено, що член Сейму є недоторканою особою. Без згоди Сейму його член не може бути притягнений до кримінальної відповідальності, заарештований, не може бути іншим чином обмежена його свобода. Окрім цього, член Сейму за голосування чи виступ у Сеймі не може переслідуватися. Разом із тим за образу особи чи наклеп він може притягатися до відповідальності в загальному порядку [4].

Розширює цю норму Конституції Литви Закон Литви «Про статус члена Сейму Литовської Республіки» від 30 квітня 1990 року. Так, у ст. 18 вказаного закону передбачено: а) член Сейму не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності, заарештований або підданий будь-яким іншим заходам, що обмежують свободу його особи, а також заходам адміністративного стягнення, що накладаються в судовому порядку, без згоди Сейму, за винятком випадків, коли його застали на місці злочину (за таких випадків Генеральний прокурор Литви негайно повідомляє про це Сейм Литви); б) при отриманні згоди Сейму щодо притягнення його члена до кримінальної відповідальності член Сейму не може бути заарештований у будівлі Сейму; в) член Сейму не може зазнавати переслідувань за виступи в Сеймі або висловлену під час голосування думку; г) порушити кримінальну справу стосовно члена Сейму має право лише Генеральний прокурор Литви; д) член Сейму не зобов'язаний свідчити про відомості, отримані ним у зв'язку з виконанням депутатських обов'язків, а також вказувати їхнє джерело [5].

Слушно звернути увагу на положення вищевказаного закону Литви, що в разі отримання згоди Сейму щодо притягнення його члена до кримінальної відповідальності його не можна заарештовувати в будівлі Сейму. Із цього приводу зазначимо і досвід інших країн. Наприклад, у Республіці Ірландія депутата не можуть затримувати по дорозі до парламенту чи в стінах парламенту; в Угорщині члени парламенту не можуть бути викликані на допит або до суду під час пленарних засідань; у Королівстві Бельгія обшуки особистих речей та нерухомості депутата можна здійснювати лише за присутності спікера парламенту; у Конституції Австрійської Республіки передбачено, що правопорушення, які не пов'язані з парламентською роботою, не можуть бути захищені депутатським імунітетом [6].

Тому, зважаючи на те, що депутатська недоторканність у нашій країні була ліквідована (Закон України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 3 вересня 2019 року), фактично ліквідовано депутатський імунітет, а залишено лише депутатський індемнітет, у народного депутата України не залишилось відповідних гарантій, що співмірні його діяльності. Таку точку зору підтримують і інші правники: В. Пилипенко [7], А. Константинівська [6], А. Болюбаш [8]. Водночас ними підтримується позиція щодо забезпечення балансу між наявним імунітетом народного депутата України та відповідною його діяльністю. Аналіз їх дописів свідчить про те, що вони «прямо» не заперечували ліквідацію чинного до 1 січня 2020 року імунітету, що був передбачений у ст. 80 Конституції України, а виступали за його послаблення, щоб він розповсюджувався лише під час виконання депутатських функцій, не охоплюючи випадків затримання на місці злочину та державної зради.

Заслугує на увагу і досвід Італії. У ч. 2 ст. 24 Конституції Італії від 29 жовтня 1993 року вказано, що право на захист є невід'ємним правом особи в кожній стадії кримінального провадження. Частина 3 цієї ж статті Конституції передбачає, що підозрювані, які не мають змоги найняти собі захисника, повинні бути забезпе-

чені відповідними засобами, щоб захистити себе у всіх стадіях провадження [9]. У такому випадку залучати захисника для захисту своїх інтересів уповноважений і член парламенту Італії.

У ст. 68 Конституції Італії закріплено, що жоден член парламенту не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності без дозволу палати, до якої він належить; заарештований або іншим чином позбавлений волі, за винятком випадків виконання остаточного вироку або затримання на місці злочину, щодо якого передбачений обов'язковий арешт; не може бути підданий особистому або домашньому обшуку [9].

Що ж до адвоката як захисника, то він повинен виконувати свої функції протягом усього досудового розслідування, щоб переконатися, що прокурор діє відповідно до вимог закону. Він завжди повинен бути проінформований завчасно про допит підозрюваного, щоб бути присутнім під час цього. Існують деякі винятки з цього правила під час проведення обшуку, коли є підстави вважати, що сліди злочину або інші речові докази можуть бути змінені. Захисник має право оглянути та зберігати копію наказів, виданих прокурором і органами судової поліції, а також може бути присутнім під час проведення обшуків і здійснення інших заходів розслідування. Він може заявляти клопотання прокурору [11].

Звернемо увагу і на досвід ФРН у розрізі досліджуваної тематики. Відповідно до ч. 1 ст. 46 Основного закону ФРН від 23 травня 1949 року «депутат у жодному разі не може бути підданий переслідуванню в судовому або адміністративному порядку або притягнутий до будь-якої іншої відповідальності поза Бундестагом за своє голосування або думку, висловлену в Бундестазі або в одній із його комісій. Це правило не відноситься до випадків образи наклепницького характеру» [12]. Як бачимо, у цьому найвищому за юридичною силою правовому акті ФРН закріплено депутатський індемнітет, подібний нашому, який закріплений у ч. 1 ст. 80 Конституції України.

Водночас, здавалось би, ФРН є однією з передових європейських демократичних країн, але в її Основному законі закріплені і положення депутатського імунітету: а) депутат може бути притягнутий до від-

повідальності або заарештований за кримінальне діяння лише за згодою Бундестагу, за винятком випадків затримання на місці злочину або протягом дня, що настає за його скоєнням; б) згода Бундестагу потрібна також на будь-яке інше обмеження особистої свободи депутата або на порушення проти нього справи відповідно до статті 18 Основного закону; в) будь-яка кримінальна справа та будь-яка справа згідно зі статтею 18, застосування арешту або будь-якого іншого обмеження особистої свободи депутата повинні бути припинені на вимогу Бундестагу; депутати мають право відмовитися давати свідчення щодо осіб, які довірилися їм як депутатам, або яким вони в цій якості довірили будь-які факти, а також щодо самих цих фактів, але лише в тих межах, у яких діє право на відмову від свідчень, не допускається вилучення письмових матеріалів [12].

Слушно зупинитись і на ключових положеннях статей 50, 53, 54, 152-а Кримінально-процесуального кодексу ФРН від 1 лютого 1877 року, що стосуються досудового розслідування щодо депутатів верхньої та нижньої палат федеральної землі: 1) їх допит під час сесій проводиться у місці засідань парламенту, водночас за дозволу Бундестагу (законодавчий орган ФРН) його можна провести і за межами парламенту; 2) депутати можуть не викликатись на судові засідання, якщо вони вже були допитані суддею (у такому випадку їх протоколи зачитуються суддею на судовому засіданні); 3) мають право відмовитись давати показання щодо інших депутатів, які довірили їм певні факти, а також суть таких фактів; 4) щодо дачі показань депутатом Бундестагу, який володіє державною таємницею, діють спеціальні законодавчі положення; 5) положення законодавства про передумови порушення та продовження кримінального переслідування членів законодавчого органу діють як на рівні конкретної федеральної землі, так і всієї федерації [13].

Як зауважує Є.В. Смирнов, регламентація інституту адвоката-захисника у ФРН має свою специфіку. Основними нормативними актами, які закріплюють правовий статус адвокатури у ФРН, є такі: 1) Федеральне становище про сплату послуг адвокатів від 1957 року та 2) Федеральне положення про адвокатуру від 1959 року

[14, с. 77–78; 15, с. 51; 16, с. 72].

Діяльність захисника ФРН чітко закріплена і в КПК ФРН. Доказове право кримінального судочинства ФРН відзначається спробами гармонізації приватних і публічних інтересів, застосуванням сучасних доктрин доказового права, інформаційних та інших експертних технологій, які можуть з успіхом для справи використовуватись як із боку сторони обвинувачення, так і стороною захисту [17, с. 30].

Зупинимось на ключових положеннях КПК ФРН, що регулюють діяльність захисника в кримінальному провадженні: а) суд здійснює призначення захисника свідку в справах лише про злочини. Для свідка, який ще не має допомоги захисника, на час допиту за згодою прокуратури може бути призначений захисник, якщо помітно, що він не може самостійно використовувати свої повноваження під час допиту, його інтереси захисту не можуть бути забезпечені іншим засобом (ст. 68-б); б) обвинувачений у будь-який момент розгляду кримінального провадження може скористатись допомогою з боку захисників, кількість яких не може перевищувати трьох. Незважаючи на те, що обвинувачений має законного представника, він має право вибрати і адвоката-захисника (ст. 137); в) на початку першого допиту обвинуваченого йому пояснюється, що він має право як висловити свою думку щодо обвинувачення, так і поставити запитання захиснику, якого він обирає на власний розсуд (ст. 136); г) захисник може зі згоди особи, яку він захищає, делегувати захист іншому адвокату, але за умови, що він склав державний іспит, який необхідний для служби в юстиції, та практикує не менше одного року та трьох місяців (ст. 139) [13].

Таким чином, розглянувши досвід країн Європейського Союзу (Австрійська Республіка, Італійська Республіка, Королівство Бельгія, Литовська Республіка, Республіка Ірландія, Угорщина, Федеративна Республіка Німеччина) з приводу участі захисника під час досудового розслідування щодо окремої категорії виборних осіб, можна дійти висновку, що наша країна ще потребує надійних елементів цілісного механізму участі захисника під час досудового розслідування щодо народних депутатів України.

Проаналізувавши правові акти та особливості їх практичного застосування адвокатом-захисником під час його участі в досудовому розслідуванні щодо окремої категорії виборних осіб у країнах Європейського Союзу, представилось можливим виокремити позитивний досвід, який доцільно впровадити в Україні, адаптувавши та вдосконаливши його. Заслугують на увагу такі пропозиції з передбаченням їх у правових актах України:

заборонити затримувати народного депутата України в залі засідань Верховної Ради України чи іншому визначеному законодавством місці, а також викликати його для проведення процесуальних дій у запланований час сесій; за дорученням адвоката-захисника надати право його помічнику ознайомлюватися з матеріалами кримінального провадження в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas. *LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMAS* : [сайт]. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.229789?jfwid=rivwzvpvg>
2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *INFOLEX.LT* : [сайт]. URL: https://www.infolex.lt/portal/start_ta.asp?act=doc&fr=pop&doc=10708&title=LR%20baud%FEiamojo%20proceso%20kodeksas#
3. Положення про помічника адвоката : рішення Ради адвокатів України від 25 вер. 2015 р. № 113. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr113871-15#Text>
4. Конституція Литовської Республіки. *Верховна Рада України. Управління комп'ютеризованих систем* : [сайт]. URL: http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/catalog/law/lit_konst1.htm#%D0%B3%D0%BB5
5. Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos deputato statuso. *INFOLEX.LT* : [сайт]. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.74017?jfwid=nj21zp33b>
6. Константи́нівська А.А Як у них? Політичний імунітет. *Рада* : [сайт]. URL: <https://rada.org.ua/analityka/a-iak-u-nykh/19773-a-iak-u-nykh-politychnyi-imunitet>
7. Пилипенко Володимир. Депутат або «лакей»? Як не перетворити зняття депутатської недоторканості на інструмент для кримінального переслідування. *LB.ua* : [сайт]. URL: https://lb.ua/blog/volodymyr_pylypenko/292977_deputat_abo_lakey_yak.html
8. Депутатська недоторканність: скасувати чи реформувати? *Розвиток Громади* : [сайт]. URL: <https://rozvytok-hromady.com/po-suti/deputatska-nedotorkannist-skasuvaty-chy-reformuvaty>
9. Costituzione Italiana edizione in lingua inglese aggiornata alla legge costituzionale 7 novembre 2022, N. 2. URL: https://www.senato.it/sites/default/files/media-documents/Costituzione_INGLESE_2023.pdf
10. Сучасний кримінальний процес країн Європи : монографія / В.В. Луцик, В.А. Савченко, В.І. Самарін та ін. ; за ред. В.В. Луцика та В.І. Самаріна. Харків : Право, 2018. 792 с.
11. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. *Deutscher Bundestag* : [сайт]. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html>
12. German Code of Criminal Procedure. *Federal Ministry of Justice* : [сайт]. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html
13. Смирнов Є.В. Участь захисника в реалізації процесуальних прав підозрюваного (обвинуваченого) у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя, 2016. 247 с.
14. Кравчук В. Правові аспекти діяльності іноземних адвокатів у країнах Європейського Союзу: на прикладі Німеччини. *Історико-правовий часопис*. 2014. № 2(4). С. 50–54.
15. Вільчик Т.Б. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України : дис. ... док. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2016. 490 с.
16. Одинцова І.М. Ефективність інституту захисту в кримінальному процесі (вітчизняний досвід реформ та європейські стандарти) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя, 2017. 155 с.